

О. В. Корнієнкокандидат психологічних наук,
доцент кафедри психодіагностики та клінічної психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

У статті автора доводиться актуальність розробки та впровадження прикладних аспектів організації ефективності навчального процесу як складової частини поняття «якість життя», детермінованого інформаційними, економічними та психологічними впливами зовнішнього середовища. Виділяють низький і високий рівні психологічної безпеки. Опосередкований вплив на загальний стан психосоматичного здоров'я учнівської та студентської молоді.

Ключові слова: психологічна безпека, підтримання, психосоматичне здоров'я учнівської та студентської молоді, умови глобалізації суспільства.

Постановка проблеми. Зміст та спрямованість представленої статті для сприйняття психологічною громадськістю України виник не випадково. Впродовж останніх 23 років науково-педагогічної діяльності автора, який приділяв багато уваги висвітленню комплексних проблем забезпечення підтримання високої інтелектуальної та фізичної працездатності, формування адекватного розуміння здорового способу життя, психопрофілактики адиктивної поведінки учнівської та студентської молоді в структурі навчального процесу факультету психології та інших навчальних закладів. Впроваджується, також, очно-дистанційна форма організації навчального процесу для студентської молоді із залученням широких можливостей підтримання власної сторінки на Facebook <https://www.facebook.com/ovkdefender>. Проте виникають багато нових викликів як позитивного, так і негативного впливу глобальних змін у розвитку сучасного суспільства на стан «**безпеки в підтриманні психосоматичного здоров'я**» учнівської та студентської молоді. За останніми науковими даними частота виникнень межових (передхворобливих) психосоматичних розладів серед молоді на популяційному рівні має негативні тенденції. Згідно із сучасними дослідженнями, серед загальної кількості студентства України, до моменту набуття вищої освіти, здоровими залишаються лише 6%, близько 45-50% випускників мають функціональні відхилення, а 40-60% – хронічні захворювання, третя ж частина випускників мають обмеження у виборі професії [1, с. 156]. Неусвідомлюваним залишається ставлення молодого покоління до здорового способу життя. За даними Присяжнюк С., 38,3% студентів вищих навчальних закладів за станом здоров'я належать до спеціальних медичних груп [2, с. 6-7].

Для пошуку актуальності тексту статті звертаємося до аналізу емпіричних досліджень іншої

групи фахівців Росії, які активно працювали у напрямку досліджень учнівської та студентської молоді. Узагальнений висновок може бути таким, що попередження порушень розвитку особистості та збереження психічного здоров'я і його функціонування та оптимальному рівні належить до пріоритетних завдань медико-психологічного супроводу навчального процесу (Юрасова Е.Н., 1996 [3, с. 24], Захаров А.И., 1988 [4, с. 242], Дубровіна І.В., 2000 [5, с. 204], Гадельшина Т.Г., 2003 [6, с. 22], Іванова А.А., 2008 [7, с. 23].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значним доповненням до наведених вище посилань можуть бути отримані статистичні відомості з даної теми, представлені у роботі Красової М.А. «Особливості психосоматичної та неврологічної характеристик при оцінці стану здоров'я підлітків» [8, с. 24]. За даними офіційної статистики загальна захворюваність за класом нервових захворювань у Росії складає 61,6 на 1000 підлітків. За останні 5 років зростання неврологічної патології склало 14%. Прогресуюче погіршення психічного здоров'я підлітків призвело до збільшення неспокійних розладів та розумової відсталості. Деталізуючи представлення статистичних даних із порівнянням захворюваності у Далекосхідному регіоні за більшістю нозологічних форм вище, ніж у Російській Федерації. Дослідження останніх років визначили психопатологічні особливості сучасних молодих людей, що характеризуються підвищеною тривожністю до негативно-агресивних реакцій, спрямованих як на суспільство, так і на самого себе, серед яких зростання злочинності за останні 5 років склало 57%. Кожна молода людина, внаслідок різних життєвих обставин, підпадає під вплив саме того середовища, яке вона бачить навколо себе, і її суспільна мораль, позиція, переконання, життєві установки, пове-

дінка не завжди формуються в корисному для себе та оточуючих напрямі.

Автор статті також вивчає дану проблему з позиції безпеки та підтримання психосоматичного здоров'я молоді в структурі навчального процесу на прикладі багаторічних досліджень (2006-2015 років) на різних факультетах Київського національного університету імені Тараса Шевченка у вищезгаданих публікаціях Корнієнка О.В. [9, с. 312-318; 10, с. 251-256].

Мета статті. Головною метою даної статті є виділення ролі «психологічної безпеки освітнього середовища» у взаємозв'язку та взаємовпливі інших складових безпеки: фізичної, інформаційної, екологічної, харчової; здоров'я, поведінки учнівської та студентської молоді у екстремальних ситуаціях, адекватного реагування на можливі терористичні загрози в закладах освіти, в контактах із переселенцями зі східних регіонів України та впливом нової хвилі емігрантів в Україну з нестабільних у політичному, соціальному, військовому відношеннях країнах.

Виклад основного матеріалу. Поточними питаннями, які будуть розглянуті у змісті даної статті виступають наступні положення.

1. Проведення аналізу визначення поняття «**психологічна безпека освітнього середовища**» у працях сучасних фахівців.

2. Розмежування внутрішніх та зовнішніх загроз «психологічної безпеки» в навчальній діяльності школярів.

3. Співвіднесення виявлених складових феномена «психологічна безпека» з наслідками її порушення.

4. Дослідження взаємозв'язку між видами безпеки та компонентами освітнього середовища.

На нашу думку, буде доцільним для українського психологічного товариства познайомитись з актуальними питаннями стану та подальшого розвитку шкільної освіти на прикладі аналізу представлених публікацій фахівців освіти іншої держави.

На сьогоднішній день проблема психологічної безпеки особистості набуває широкого масштабу в умовах глобалізації суспільства. Дана ситуація знайшла відображення у державній «**Концепції інформаційної безпеки Російської Федерації**» та у «**Концепції суспільної безпеки Російської Федерації**», приватними проблемами яких є забезпечення економічної та інформаційної безпеки держави, окремого громадянина та лідерства.

У межах із першої вищезгаданої концепції під **психологічною безпекою (ПБ)** розуміється позитивне самовідчуття людини, її емоційне, інтелектуальне, особистісне та соціальне благополуччя у конкретних соціально-психологічних умовах, а також відсутність ситуацій нанесення

психологічної шкоди особистості та обмеження її прав. Урядова концепція модернізації Російської освіти на період до 2010 року передбачає підвищення якості освіти за рахунок формування здоров'я, соціального благополуччя, психологічної захищеності, захисту прав особистості. У зв'язку з цим психологічна служба освіти виступає гарантом забезпечення психологічної безпеки всіх учасників освітнього процесу. І. А. Баєва розглядає **психологічну безпеку (ПБ)** як стан освітнього середовища, вільний від психологічного насильства і сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, що створює референтну значимість середовища і забезпечує психічне здоров'я включених у неї учасників. До психологічної безпеки (ПБ) також належать стан психологічної захищеності, здатність людини і середовища відображати несприятливі зовнішні і внутрішні впливи Баєва І.А. та ін. [11, с. 287]. Цікавим є оригінальний підхід Шликової Н.Л. [12, с. 33] до проблеми психологічної безпеки (ПБ) суб'єкта професійної діяльності, де вона дає узагальнення системного, діяльнісного та суб'єктного підходів. У даному випадку психологічна безпека (ПБ) є складовою частиною поняття «якість життя», детермінованого інформаційними, економічними та психологічними впливами зовнішнього середовища. Виділяють низький і високий рівні (ПБ). Психологічна безпека також розглядається у вигляді цілісної системи процесів, результатом протікання яких є відповідність потреб, цінностей, можливостей суб'єкта відображенням характеристикам реальної дійсності. При цьому різні компоненти системи (процеси, образи, цінності та ін.) можуть виступати в якості детермінанту її розвитку в цілому і виконувати на різних етапах формування ПБ підпорядковану або провідну функції. Психологічна безпека (ПБ) є складно структурованою системою психічних процесів, ядром якої виступає відсутність протиріч між зовнішніми і суб'єктивними вимогами до суб'єкта і його життєвими орієнтаціями (Шликова Н.Л.). Такі протиріччя у школярів можуть бути викликані неадекватними педагогічними вимогами з боку вчителів через недооцінку або переоцінку можливостей учнів, а також через порушення педагогічної етики.

Безумовно, висунення педагогічних вимог повинно бути адекватним і враховувати стан здоров'я школярів. Деякі автори відзначають, що показник «стан здоров'я» є компонентом пізнавальної активності повноцінної особистості (Васильєва О.С., Філатов Ф.Р. [13, с. 351]), а також невід'ємною частиною соціально-психологічної безпеки (Сухов А.Н. [14, с. 256]).

На наш погляд, доцільно виділяти зовнішні та внутрішні загрози психологічної безпеки (ПБ) школярів. До зовнішніх загроз належать: мовна агресія вчителя, професійні страхи вчителів, патопси-

хологічні риси характеру особистості вчителя, професійна некомпетентність педагогів і фахівців-суміжників, жорстоке поводження з дітьми в соціально небезпечних сім'ях, загрози психічного і фізичного насильства з боку однокласників і дорослих, проживання дитини з психічно хворими батьками або батьками-інвалідами. Істотну загрозу психологічній безпеці (ПБ) школярів несуть вчителі, що переконливо показано нами в попередніх публікаціях (Челпанова В.Б. [15, с. 151-162]).

Внутрішні загрози являють собою різні наслідки психологічної травматизації школярів іншими учасниками освітнього процесу. Зокрема, **соціопатія**, як наслідок алкоголізації і наркотизації; **шкільна дезадаптація, дідактогенії, неврози і дідактопатії**, що виникли на тлі систематичного порушення педагогічного такту з боку вчителів (тактики «шкідливої дії» і «шкідливої бездіяльності» – позиції невтручання педагога). Авторський погляд на **дідактогенії** психосоматичні розлади і дідактопатії, як наслідки негативних педагогічних впливів, викладено в статті «**Дідактогенії психосоматичні реакції і розлади у молодших школярів**» (Челпанов В.Б. [16, с. 37-43]). Особливо небезпечними наслідками є страх перед учителем, перед класом, страх перед навчальним предметом і суїцидальна поведінка.

Загрози психічного і фізичного насильства над дітьми в сім'ї та школі формують у школярів **віктимну поведінку (поведінку жертв)**, яка вивчається віктимологією. Однією з основних завдань психології безпеки (ПБ) освіти є захист і порятунок дітей від звичок віктимної поведінки. Віктимні або віктімогенні – «набуті людиною фізичні, психічні та соціальні риси і ознаки», які **«можуть зробити її схильною до перетворення на жертву злочину»** (Шнайдер Г.І. [17, с. 502]).

Аналіз і узагальнення літературних джерел, що розглядають різні аспекти **психологічної безпеки (ПБ)**, дозволяє розширити перелік зовнішніх

загроз. Описуючи їх, співвіднесемо виявлені нами складові феномена (ПБ) з наслідками її порушення (рис. № 1):

1) **наслідки порушень інформаційної складової (ПБ)**: інформаційна неадекватність у поведінці, пізнавальної активності і професійної діяльності людини; інформаційні стреси і дистрес, інформаційні переважантя;

2) **наслідки порушень медичної складової (ПБ)**: втрата працездатності, формування внутрішньої картини хвороби (ВКБ), відхід у хворобу, депресія;

3) **наслідки порушень соціальної складової (ПБ)**: соціальна дезадаптація, соціопатія, фобії (русофобія, ксенофобія та ін.);

4) **наслідки порушень технічної складової (ПБ)**: зниження продуктивності праці, нещасні випадки, виробничий травматизм, техногенні катастрофи;

5) **наслідки порушень економічної складової (ПБ)**: зміна соціального статусу особистості в суспільстві (безробіття, втрата сенсу життя, девальвація професії);

6) **наслідки порушень політичної складової (ПБ)**: зміна соціальної цінності особистості і залежності її життєдіяльності;

7) **наслідки порушень педагогічної складової (ПБ)**: дідактогенії, дідактопатії, шкільна дезадаптація (ШД) учасників освітнього процесу;

8) **наслідки порушень екологічної складової (ПБ)**: фобії (радіофобія, онкофобія та ін.), особливо в містах-супутниках АЕС;

9) **наслідки порушень юридичної складової (ПБ)**: втрата довіри до держави, правоохоронних органів, криміналізація суспільства, почуття незахисності, агресивність, насильство над особистістю;

10) **наслідки порушень особистісної складової (ПБ)**: деіндивідуалізація і саморуйнування особистості, деградація..

Російський дослідник підкреслює, що для теоретичного та емпіричного дослідження важливим є встановлення співвідношення між видами безпеки і компонентами освітнього середовища. Був використаний підхід Криуліної А.А., згідно з яким в освітньому просторі прийнято розрізняти: штучну робочу / навчальне середовище, інформаційне середовище, соціальне середовище і внутрішнє середовище (Криуліна А.А., [18, с. 51]).

Виділяючи з нашої точки зору найбільш актуальні питання даної статті, робимо акцент на **екологічній, медичній, особистій безпеці**, що забезпечує психогігієну внутрішнього середовища кожного учасника освітнього процесу. Тому практичний психолог займається вивченням вікових криз і особливостей учасників; педагогічними проблемами колективу; профілактикою психологічних причин неуспішності і прогулів;

попередженням і вирішенням педагогічних конфліктів; шкільною дезадаптацією учнів; **корекцією затримок психічного розвитку (ЗПР), синдрому дефіциту уваги з гіпо- та гіперактивністю (СДУГ), причинами поведінкових девіацій** (рис. № 2):

Висновки та пропозиції:

1. Представлену статтю слід розглядати як можливість отримати додаткову інформацію фахівцям-психологам, педагогам, соціальним працівникам та соціальним педагогам у напрямку актуальних, загальних питань як безпеки учасників педагогічного процесу, так і безпеки інших опосередкованих компонентів: інформаційної, екологічної, харчової, адекватних міжособистісних взаєминах у навчальних закладах.

2. Рекомендаційними висновками підготовленого тексту статті є підвищення інформованості та методичної підготовленості представників психолого-педагогічних професій в умовах глобалізаційних процесів та кризових явищ світового масштабу, які безперечно і непередбачено впливають на цінності, стан, поведінку, безпеку повсякденного життя, психосоматичного здоров'я учнівської та студентської молоді.

Література:

1. Молодь за здоровий спосіб життя: щорічна доповідь Президентіві України, Верховній Раді, Кабінету Міністрів про становище молоді (за підсумками 2009 р.) / М-во у справах молоді та спорту, Держ. ін-т розв. сім'ї та молоді; [редкол.: Н.Ф. Романова(голова) та ін.]. – К.: ТОВ "Основа", 2010. – 156 с.
2. Присяжнюк С.І. Проблема фізичного виховання учнівської молоді України / С.І. Присяжнюк // Основи здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 10. – С. 6-7.
3. Юрасова Е.Н. Исследование динамики уровня невротичности, конфликтности и копинг-поведения у студентов-психологов и педагогов в процессе обучения: В связи с задачами психо-

гигиены и психопрофилактики: автореф. дис. канд. психол. наук.19.00.04 / Е. Н. Юрасова Санкт-Петербург, 1996. – 24 с.

4. Захаров А. И. Неврозы у детей и подростков / А. И. Захаров – М., 1988. – 246 с.
5. Дубровина, И. В. Психическое здоровье детей и подростков / И. В. Дубровина. – Екатеринбург, 2000. – 204 с.
6. Гадельшина Т. Г. Ресурсосберегающая стратегия концентрированного обучения учащихся 7-11 классов: автореф. дис. канд. психол. наук.19.00.04 / Т. Г. Гадельшина. – Томск, 2003. – 22 с.
7. Иванова А.А. Психологические особенности подростков с донозологическим уровнем пограничных психических состояний и их коррекция : автореф. дис. канд. психол. наук.19.00.04 / А. А. Иванова. – Томск, 2008. – 23 с.
8. Краснова М.А. Особенности психосоматической и неврологической характеристик при оценке состояния здоровья подростков с девиантным поведением: Автореф.канд.мед.наук: спец.14.00.09. Педиатрия / М.А. Краснова. – Хабаровск, 2006. – 24 с.
9. Корнієнко О.В. Факторний аналіз психосоматичного здоров'я дівчат-студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка / О.В. Корнієнко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1. до Вип. 27. Том IX (42): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гносис, 2012. – С. 312-318.
10. Корнієнко О.В. Факторний аналіз психосоматичного здоров'я юнаків-студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка 2006-2009 навчальних років / О.В. Корнієнко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 31. Том V (47): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – К.: Гносис, 2013. – С. 251-256.
11. Баева И. А., Бурмистрова Е. В., Лактионова Е. Б., Рассоха Н. Г. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство / Под ред. Ирины Александровны Баевой. – СПб.: Речь, 2006. – 287 с.
12. Шлыкова Н.Л. Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности: Автореф. дис.докт. психол. наук. 19.00.03 / Надира Летфулловна Шлыкова. – М., 2004. – 33 с.
13. Васильева О.С., Филатов Ф.Р. Психология

- здоровья человека: эталоны, представления, установки / Ольга Семеновна Васильева, Ф. Р. Филатов. – М.: Академия, 2001. – 352 с.
14. Сухов А. Н. Социальная психология безопасности / Анатолий Николаевич Сухов. – М.: Академия, 2002 – 256 с.
15. Челпанов В. Б. Психолого-педагогический анализ поведенческих стилей учителей / В.Б.Челпанов // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. Серия психологические науки «Акмеология образования». – 2005. – Т. 11. – № 3. – С. 156–162.
16. Челпанов В. Б. Дидактогенные психосоматические реакции и расстройства у младших школьников / В.Б.Челпанов // Системные исследования в науке и образовании / Сб. науч. трудов. Курск. гос. ун-та. Курск: МУ Издательский центр "ЮМЭКС", 2007. – С. 37-43.
17. Шнайдер Г. Й. Криминология / Ганс Йоахим. – М.: Прогресс-Универс., 1994. – 502 с.
18. Криулина А. А. Спасти образование. Как? (Размышления психолога) / Александра Александровна Криулина. – Курск: Изд-во Курского гос. пед. ун-та, 2001. – С. 51.
-

Корниенко А. В. Психологическая безопасность образовательного процесса в работах современных специалистов

В статье автора представлена актуальность разработки и внедрения прикладных аспектов организации эффективности учебного процесса как составной части понятия "качество жизни", детерминированного информационными, экономическими и психологическими воздействиями внешней среды. Выделяют низкий и высокий уровни психологической безопасности. Опосредованное влияние на общее состояние психосоматического здоровья учащихся и студенческой молодежи.

Ключевые слова: психологическая безопасность, поддержание, психосоматическое здоровье учащихся и студенческой молодежи, условия глобализации общества.

Kornienko A. V. Psychological safety of educational process in work of recent specialists

The author's article presents the relevance of the development and implementation of applied aspects of the organization of the educational process as an integral part of the concept of "quality of life", determined by the information, economic and psychological influences of the external environment. Allocate low and high levels of psychological safety. Affected influence on the general state of psychosomatic health of peoples and student youth.

Key words: psychological safety, maintenance, psychosomatic health of peoples and student youth, conditions of globalization of society.